

SARAY - BOSNA'DA GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİ

İlhan POLAT

Yugoslavyada günümüze kadar iyi bir şekilde muhafaza edilebilmiş olan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, aynı zamanda Balkanlarda bugün hizmet veren yegâne Türk kütüphanesidir. Türk tarihi, sanatı ve edebiyatı ile ilgili zengin koleksiyonlara sahip olan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi hakkında memleketimizde; 1940 yılında, *Varlık Dergisi* nin 172 nci sayısında, M. Süleymanpaçış imzasıyla kısa bir yazı yayınlanmıştır. O tarihten bugüne kadar sözü edilen kütüphanenin kuruluşu, tarihi gelişimi ve muhtevası hakkında bilgi veren yeni belgeler bulunmuş ve bunlar değerlendirilerek Yugoslavya'da neşredilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmını incelemek fırsatını bulduk. Bu belgelerin ışığı altında, Türkiye'de bu kütüphane ile ilgili yeterli bilgiyi havi çok az sayıda kaynağın mevcut olduğunu da dikkate alarak, bu yazıyı hazırladık.

Kütüphanenin kurucusu Gazi Hüsrev Bey, 1480'de Yunanistan'ın Serez Kasabasında doğmuştur. Bayezid II'nin kızı Selçuk Sultanın oğludur. İki kısa ayrılışı hariç, tâyininden ölümüne kadar (1541), Bosna Beyliğinde bulunmuştur.

Gazi Hüsrev Bey büyük bir devlet adamı olduğu kadar, yaptırmış olduğu cami, medrese, kütüphane, imarethane, hamam, çeşme ve ker-vansaraylarla Türk sanatının, kültürünün Yugoslav ülkelerinde yayılmasında ve yerleşmesinde büyük hizmetleri olmuştur. Bütün bu yapılar, Saray - Bosna'nın «Eskişehir» kısmını karakterize eder.

Gazi Hüsrev Bey 1537 tarihli vakfiyesinde bir medrese kurulmasını, kitap alınmasını ve okuyuculardan kitap istinsah etmelerini istemiştir. Vakfiyenin bu bölümü şu şekildedir :

... 15 hücreli müstemil bir medrese bina edilmesini ve bu 400 bin dirhemden artan ile muteber kitaplar alınıp medresede kullanılması ve mütalâa edenlerin müstefid olmasını ve erbabı tahsilin istinsah etmesini...

İşte bu istek, kütüphanenin kuruluşunu sağlamıştır. Kuruluşunun ilk yıllarında kütüphanenin idaresi ve diğer hususları hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Medrese ve kitaplar için ayrılan 400 bin dirhemden kütüphaneye ne miktar para ayrıldığı bilinmemektedir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre, müderris

kitapların muhafazasıyla de görevlidir. Vakfiyenin bununla ilgili kısmı şöyledir :

... Müderrisliğe zamime olarak bu zamanda bu vakfa yardım etmesini medresenin bütün hizmetlerine ve kitaplarına ve erbabı muhafazasını şart kıldı...

Kütüphanenin tesbit edebildiğimiz ilk hafız-ı kütübleri : Akova'lı Mehmed Şehdî ile halefi, şair olan oğlu Ahmed Hatım Efendilerdir. Yugoslavya'daki Türk kütüphanelerinde kütüphanecilik vazifesinin babadan oğula intikal ettiğine dair örnekler mevcuttur. Kütüphanecinin ölümünde veya her hangi bir sebeple vazifeden ayrıldığında bu göreve kütüphanecinin erkek çocuklarının yaşça en büyüğü tâyin edilirdi. Mahalli mahkemelerce tasdik edilen belgelerden, kütüphaneciliğin asaletle ilgili ve tevarüs edilir bir meslek olduğu anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılın başlarında tanınmış tarihçilerden Saray - Bosna'lı «Bosnavi koca Müverrih'in» babası bu kütüphanenin hafız-ı kütüblüğünü yapmıştır.

1697 yılında Prens Öjeni ordusunun Saray - Bosna'ya yaptığı saldırı esnasında çıkan büyük yangında, yazma eserlerin çok az bir miktarı kurtarılaraq medresenin yanmayan kısımlarında muhafaza edilmiştir. Kütüphane binasının restore edilmesinden sonra kitaplar oraya nakledilmiştir. O zaman Gazi Hüsrev Bey Vakfının mütevellisi olan Ahmed Asım Bey'in isteği ile Bey Ca-

mii'nin batı kısmına küçük bir bina inşa edilerek kütüphane, Gazi Hüsrev Bey Vakfının bir kuruluşu olarak halkın istifadesine sunulmuştur. Koleksiyonların gittikçe büyümesi sebebiyle bina elverişsiz bir hale geldiğinden 1935 yılında kütüphane, Sultan Camii karşısındaki yeni binasına nakledilmiştir.

Halen Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde 8456 yazma, 9000 civarında basma eser vardır. Buna ilâve olarak, 84 adet Saray - Bosna mahalli kadılıkalarının XVI - XIX uncu asırlara ait mahkeme sicilleri, 400 vakfiye ile 350 adet tarihi dokümana sahiptir. Bunlardan başka, Batı dillerinde yazılmış 10.000 adet basma eser vardır. **Gülşeni Saray, Behar ve Gayret** gibi bir çok süreli yayınların koleksiyonları ile Bosna, Türk - İslâm Kültürüne ait dokümanları ihtiva eden fotoğraf koleksiyonları mevcuttur.

Arapça yazmalar arasında, geniş ölçüde nadir eserler ve hususi önemi olan kitaplar çoğunluktadır. Bazıları da islâmî öğretim branşları ile ilgili olup, hadis, tefsir ve fıkıha aittir. Türkçe yazmalar; tarih, edebiyat ve edebiyat tarihi ile ilgilidir. Farsça yazmalar koleksiyonunda daha çok klâsik eserler mevcut olup, bunlardan bazılarında bulunan minyatür ve süslemeler, hat ve minyatür sanatının en güzel örneklerini teşkil etmektedirler.

Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Bosna ve Hersek yazarlarının yazma eserleri de bulunmaktadır.

XVI. asırda Bosna'lı tanınmış 12 otoğraf yazarı : Hasan Kâfi, Mostarlı Şeyh Mustafa, Ahmed Bayezizâde, Şeyh Alâeddin Ali dede b. Mustafa el - Bosnavî, Mostar'lı Ahmed b. Muhammed, İbrahim ve Bosna'lı Şarih Ahmed Sudi'nin eserleri. Ayrıca «Tarihî Bosna» adlı eserin bir kopyası da bu kütüphanededir; 4 defter halinde ve Salih Hüseyinoğlu tarafından yazılmış, 1180 yılından 1876 yılına kadar olan devreyi kapsamaktadır.

Kütüphanenin arşivlerinin Bosna ve Hersek'in tarihi kültürel, sosyal ve ekonomik araştırmalar için büyük bir değeri vardır. Bu arşivlerin bir başka özelliği de XVI - XVII - XVIII ve XIX uncu yüz yıllara ait sicil kayıtlarının, o zamanki şehir hayatının mahalli idarelerle ilgileri bakımından önemini belirtmeleridir. XV. asırdan 1878'e kadar, Bosna'nın ekonomik ve kültürel hayatına ait önemli siciller, dokümanlar ve resmi vesikalar da mevcuttur.

Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi-ne 1876 yılından 1950 yılına kadar Bosna ve Hersek kütüphaneleriyle, Saray - Bosna'daki kütüphaneler peyderpey nakledilmişlerdir.

1867'de kadı Hasan Efendi, Hacı Ahmed Asım Bey, Mustafa Bey, Muzaffer Bey, Memişağa, Kadioğlu Muhammed ve Enverî kütüphaneleri devredilmiştir.

İkinci Cihan Harbinden önce Granica'daki kütüphaneler; Travnik'teki Elçi İbrahim Paşa kütüphanesi, Foça'daki 3 kütüphane (Hasan

Nazır, Memişah ve Osman Efendi) ile Pocitelj'deki İbrahim Paşa kütüphanesi devredilmiştir.

1944 yılında Prof. Mehmed Hanciç, Muidoğlu Şakir Efendi, Müftüoğlu Salim, Ayni, Hamdi ve Osman Efendilere ait kütüphanelerle Eyüboğlu Mustafa, Hasan Kâfi, Mostarlı İbrahim, Ahmed, Şeyh Alâeddin Ali Dede'nin kütüphaneleri de Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesine nakledilen kütüphaneler arasındadırlar.

Mostar'daki Şeyh Mustafa, İbrahim Efendi ve Derviş Paşa kütüphaneleri önce Karagöz Bey kütüphanesine, 1950 senesinde de adı geçen kütüphane Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesine nakledilmiştir.

Gazi Hüsrev Bey kütüphanesinde bulunan yazma eserler konularına göre aşağıda yazılı gruplara ayrılmışlardır :

Ansiklopedi

Kur'an

Hadis

Akaid

Duâ

Şeriat

Ahlâk

Tasavvuf

Felsefe

Filoloji

Tarih - Coğrafya

Tıp ve Veterinerlik

Matematik ve Tabii İlimler

Muhtelif Konular.

Bu gruplar diğer tali gruplara ayrılmamışlardır; her grup veya tâli diline göre (Türkçe, Arapça, Farsça) tasnif edilmişlerdir.

Aynı lisanda yazılmış eserler, yazılış tarihlerine göre kronolojik şekilde, aynı eserin muhtelif nüshaları eksikliğine göre tasnif edilmişlerdir. Bu prensiplere sadece şerhler, hâşiyeler ve lûgatlarla ilgili eserler; asıl eserle (eğer o eser kütüphanede mevcutsa) ilgili bilgi daha önce verilmiş ise uyulmamıştır.

Aynı eserden birkaç nüsha mevcutsa, o zaman gerekli bilgiler ve detaylı açıklamalar, birinci nüshanın künyesi verilirken yapılmıştır. Diğer nüshalarda önemli değişiklikler varsa onlar belirtilmiştir.

Gazi Hüsrev Bey kütüphanesinin yazma eserler matbu kataloğunun hazırlanması için 1937 yılında başlayan çalışmalar 1963 yılına kadar fasılalarla devam etmiş ve bu tarihte, kataloğun birinci cildi tamamlanarak bastırılmıştır.

Kataloğun birinci cildi şu bölümleri ihtiva etmektedir :

- 1) Ansiklopediler,
- 2) Kur'an:
 - a) Mushaflar,
 - b) Kur'an Cüzleri,
 - c) Kur'an Tercümeleri,
 - d) Kur'an Fihristleri,
- 3) İlm-i Kıraat ve Tecvid,
- 4) Tefsirler,
- 5) Hadisler,
- 6) Akaid,
- 7) Duâlar.

Kataloğun başında : Önsöz (İng. - Sırpça), Giriş (İng. - Sırpça), içindekiler ve transkripsiyon tabloları, bibliyografya ile eserlerin dillerine

göre sayfa ve sıra numaralarını gösterir bir tablo bulunmaktadır.

Kataloğun sonunda : Yazar ve eser adı indeksleri (Arapça), alfabetik, doğru - yanlış cetveli, katalogda tanıtılan kıymetli eserlerin cilt ve minyatürlerinin fotokopileri (25 adet) ile Önsöz ve Giriş (Arapça) kısmı bulunmaktadır.

Her bölümde eserler dillerine göre alfabetik tertiple sıralanmıştır. Her künyenin sağ başında kütüphanenin yer numarası; sol başında ise künyenin sıra numarası bulunmaktadır. Künyenin üstünde ve orta kısmında eserin adı (Arap harfleriyle) yazılıdır.

Bibliyografik künyenin birinci paragrafında : Kitabın konusu ile yazar adı ve ölüm tarihi kaydedilmiştir; sonra, künyenin tesbitinde faydalanılan müracaat eserinin adı, cildi ve sayfa numarası verilmiştir.

İkinci paragrafta : Kitabın başlangıç satırları (bir veya iki satır) yazılıdır.

Üçüncü paragrafta : Fiziksel özellikleri kaydedilmiştir : Yazının çeşidi, süsleme, kitabın boyu, kâğıdı ve cildi. Fiziksel özelliklerden yaprak sayısı, sayfa boyu, sütun ve satır sayısı gibi önemli unsurlar belirtilmemiştir.

Dördüncü paragrafta ise : Kitabın ilk sahibi ile hangi kütüphaneye vakfedildiği belirtilmiştir.

Künyeler, eser adı ile başlangıç satırları hariç Sırpça'dır.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde kurulan ve bugün sınırlarımız dışında kalan Türk kütüphanelerinin basılı kataloglarının hazırlanması hakkında ilk teşebbüs 1916 yılında yine Yugoslavya'da yapılmıştır.

Dr. Safvet Başagić kendi kütüphanesinde bulunan eserlerin tasnifini yapmış ve Glasnik Zemaljskog'ta yayınlamıştır. Dr. Safvet Başagić'in kütüphanesini ve katalogunu başka bir yazıda tanıtmaya çalışacağım.

B i b l i o g r a f i j a

Bursa'lı Mehmed Tahir, «Hüseyin Efendi», **Osmanlı müellifleri**, III, (İst. 1342)

Dobraca, Kasım, «Gazi Hüsrev - begova biblioteka u Sarajevu inekli njeni Vazniji Orijen - talni rukopisi», **Gazi Husrev - begova biblioteka u Sarajevu**, SV I, Sarajevu, 1963

Gazi Hüsrev Bey Vakfiyesi, **Vakıflar U. Md. Arşiv Defteri**, No. 633, 139 s.

Kulenović, Hakiya, «Ukrasi i Miniature u Gazi Hüsrev - begovaj biblioteci u Sarajevu», **Glasnik vrh. Isl. Straještava u FNRJ**, Good. II, 1951

Spaho, fehim, Gazi Hüsrev - begova knjižnica **Spomenica Gazi Hüsrev Begova** Četiristo - godišnjice, Sarajevo, 1932

Süleymanpaşić, Mehmed, «Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi» **Varlık**, XI, 172 (Ank. 1940)

Şabanović, Hazım, «Gazi Hüsrev - begova biblioteka u Sarajevu», **Glasnik vrh. Isl. Straještava u FRN**, God. II, 1951

İdam, **Husrev - begova biblioteka**, Beograd 1956

Truhelka, Ciro, «Gazi Hüsrev - begovaj zivot i njegovo doba», **Glasnik Zemaljskog Muzeja**, XXIII, 1912

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, II, (Ank., T. T. K., 1964),

Zagorka, anc, **les manuserits Islamiques dans les collections Yugoslave**, (Beograd, Musée des arts décoratifs, 1956)